

Een renaissance-hanger met huwelijksymbolen

In de schatkamer van het Rijksmuseum hangt tussen de vele boeiende renaissance-juwelen een grote gouden hanger, versierd met huwelijksymbolen, van omstreeks 1600 (afb. 1).

Het meest opvallende aan dit sieraad is de grote diamant in het midden, in tafelvorm geslepen en gezet in een gedeeltelijk geëmailleerde kast. Daarboven zijn twee handjes die een brandend hart vasthouden bevestigd, geflankeerd door papegaaien. Onder deze diamant zitten twee tortelduiven op een geëmailleerde voluut. Boven de handjes ziet men een zwarte adelaar die rust op een horizontale rij van vier diamanten waaruit aan de onderzijde bliksemschichten te voorschijn komen. De zijkanten worden gevormd door horens van overvloed. Verder zijn nog diverse geëmailleerde voluten, bloemen en bloemtoefjes aangebracht. De voorzijde is in wit, rood, blauw en groen geëmailleerd, de achterzijde is onbewerkt (afb. 2).

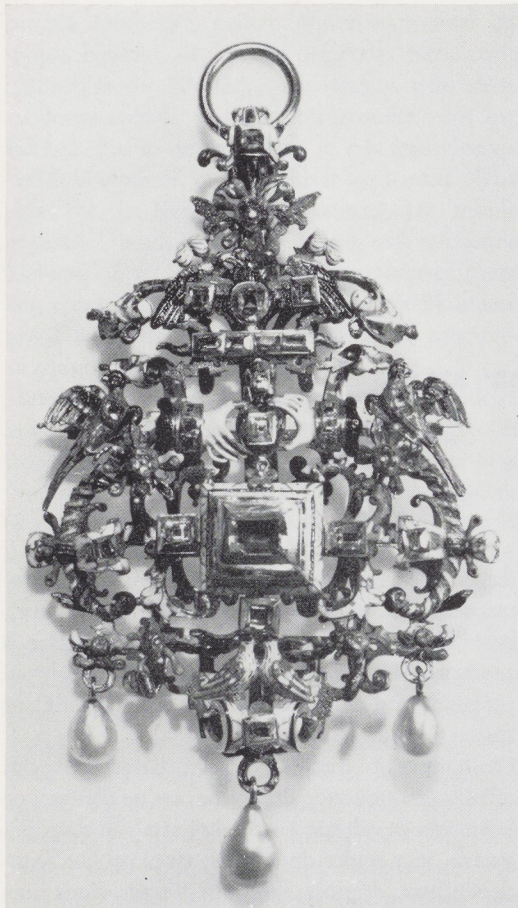
Bij nadere beschouwing blijkt dat het juweel opgebouwd is in twee lagen, namelijk een fond, die behalve de horens van overvloed niets anders is dan een geornamenteerd frame, en daarvoor de handjes en vogeltjes die afwisselend op lange en korte staafjes staan, welke op de achtergrond zijn vastgeschroefd. Ook enkele voluten en bloemtoefjes zijn opgeschroefd. Het sieraad krijgt door

deze naar voren komende onderdelen een dieptewerking, die vooral opvalt wanneer het van opzij bekeken wordt. De achtergrond van de adelaar is apart gegoten en door middel van een schroef verbonden met het frame, ook is de goudkleur anders.

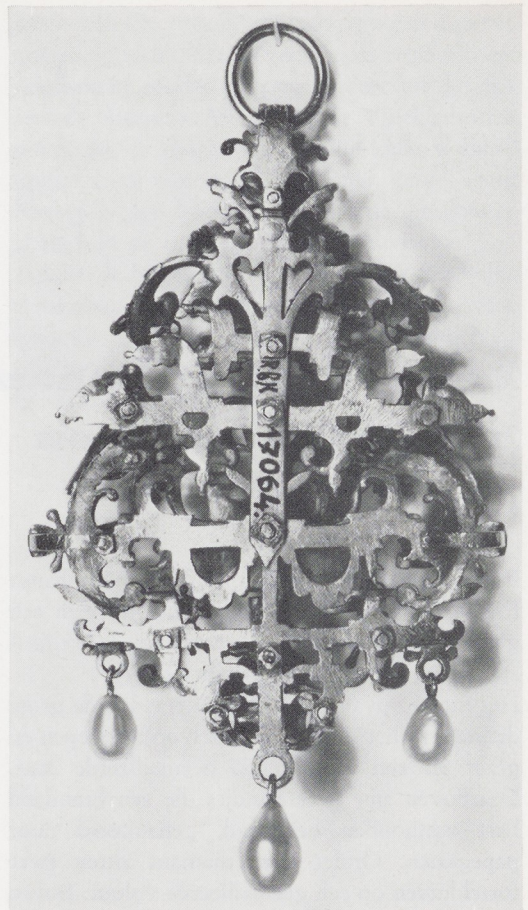
De hanger is met diamanten bezet, en wel: telkens één onder de draagrings, op de vleugels en borst van de adelaar en op de borst van de papegaaien, vier onder de adelaar, twee op het brandende hart, drie op elke pols. Voorts vindt men er rechts en links onder de middendiamant, op de voluten naast de horens van overvloed en onder de duifjes. Aan de onderkant van het sieraad hangen drie peervormige parels. De gelukkige ontvangster van dit geheel zal er destijds wel van overtuigd geweest zijn, dat de schenker geen kosten gespaard had om aan zijn gevoelens uitdrukking te geven.

Het werken met een achtergrond waarop ornamenten bevestigd zijn, is een methode die in de zestiende eeuw speciaal in Duitsland vrij veel voorkomt¹. Over het algemeen zijn Duitse

¹ W. Holzhausen, *Meisterwerke der Juwelierkunst des 16. und 17. Jahrhunderts, Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien, N. F. IX (1935), blz. 167*; Yvonne Hackenbroch, *Renaissance pendants after designs of Jost Amman, The Connoisseur, sept. 1965, blz. 58*.



Afb. 1. Hanger van veelkleurig geëmailleerd goud met diamanten. H. 10 cm, Br. 6 cm. Zuidduits, c. 1600. Rijksmuseum, Amsterdam.



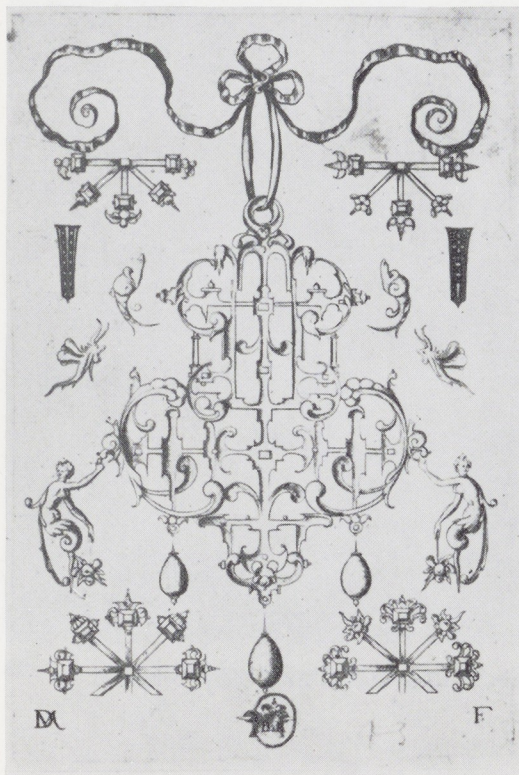
Afb. 2. Achterzijde van afb. 1.

sieraden kleurrijk van steenzetting daar van het contrast tussen smaragd en robijn regelmatig gebruik wordt gemaakt. Bij ons stuk is evenwel het uitsluitend gebruik van diamanten opvallend. Aangezien het juist om een huwelijkssieraad gaat, is de verleiding groot te veronderstellen dat dit hier iets te maken heeft met het geloof dat diamanten, mits geschonken en niet door diefstal verkregen, de huwelijkstrouw zouden bevorderen². En misschien is zelfs gedacht aan een

legende die door Anselme de Boot, hofarts van Rudolf II, uitgebreid beschreven wordt³. De diamant zou, wanneer de echtgenoot twijfelt aan de goede trouw van zijn uitverkorene, ontrouw als volgt kunnen bewijzen: 's Nachts moet hij zonder dat zij dit merkt, een diamant onder haar

² J. Hammes, *Edelstenen, Zeist/Antwerpen 1962*, blz. 133.

³ Anselme Boece de Boot, *Le parfait Joaillier ou Histoire des Pierres*, Lyon 1644, blz. 154.



Afb. 3. Daniel Mignot. Ontwerp voor een hanger. Gravure. Augsburg 1593.

hoofdkussen leggen. Als zij diep in slaap haar echtgenoot omhelst dan is alles in orde, maar draait zij zich af dan staat haar laakbaar gedrag wel vast. Ook Cats noemt de diamant een teken van trouw in zijn 'Houwelyck'⁴.

De andere huwelijkssymbolen zijn de tortelduiven, de horens van overvloed en de handen om het brandende hart. De tortelduiven gelden vanouds als symbolen voor liefde en huwelijk omdat deze vogels elkaar voortdurend en trekke-

bekkend het hof maken⁵. De horens van overvloed zijn in de eerste plaats het symbool voor overvloed, zoals hun naam al zegt, maar worden ook gebruikt voor het uitbeelden van liefde en vruchtbaarheid. Ze zijn hier dus zeker op hun plaats⁶. De handjes die het brandende hart vasthouden vormen een dubbel symbool; twee gesloten handen, de zgn. mains unies, symboliseren al dan niet met een brandend hart erboven het huwelijk en een brandend hart alléén de liefde⁷. Deze wijze van uitbeelden, waarbij de handen niet elkaar maar het hart vasthouden, komt o.a. voor bij Ripa onder het motto 'Concordia Maritale'⁸. Of de papegaaien in dit verband nog een speciale betekenis hebben is ons niet bekend. De adelaar met bliksemschichten die als symbool van Jupiter geldt is wel een vreemde vogel in dit geheel⁹. Bij de vele eigenschappen, die deze god toegeschreven worden komt huwelijkstrouw beslist niet voor. Het valt ook moeilijk aan te nemen dat de adelaar hier aanwezig is met de ondeugende bijbedoeling zoals op een prent in *Amorum Emblemata* van Vaenius. Daar wordt zijn aanwezigheid naast Jupiter als volgt uitgelegd¹⁰:

'De Liefde kan niet verbeuren.

Den minnaer onbevreesd den hooghsten eedt magh sweren,

Door gheen besette straf sijn valscheyt loon verwacht;

Want Venus sijnen eedt met Jupiter belacht. Den minnaer is veel eer als andre t'excuseren'.

⁴ J. Cats, *Houwelyck* . . , Middelburgh 1625, *Bruyt* blz. 17.

⁵ C. Ripa, *Iconologia* . . , Padua 1611, blz. 75; H. K. Poot, *Het groot Natuur- en zedekundig Werelttoneel of Woordenboek*, Delft 1750, deel III, blz. 710.

⁶ A. Alciatus, *Emblemata* . . , Parijs 1583, blz. 395; C. Ripa o. c., blz. 400; H. K. Poot, o. c., deel II, blz. 304 en 618.

⁷ H. K. Poot, o. c., deel III, blz. 608.

⁸ C. Ripa, o. c., blz. 90.

⁹ G. de Tervarent, *Attribut et Symboles dans l'art Profane 1450-1600*, Genève 1958/1959, col. 194.

¹⁰ Otto Vaenius, *Amorum Emblemata*, Antwerpen 1608, blz. 140.



Afb. 4. Ketting van veelkleurig geëmailleerd goud. Zuidduits, c. 1600. Walters Art Gallery, Baltimore.

Het is gebleken, dat de hanger in het Rijksmuseum een aantal kleinere familieleden bezit die langzamerhand over de wereld verspreid zijn geraakt.

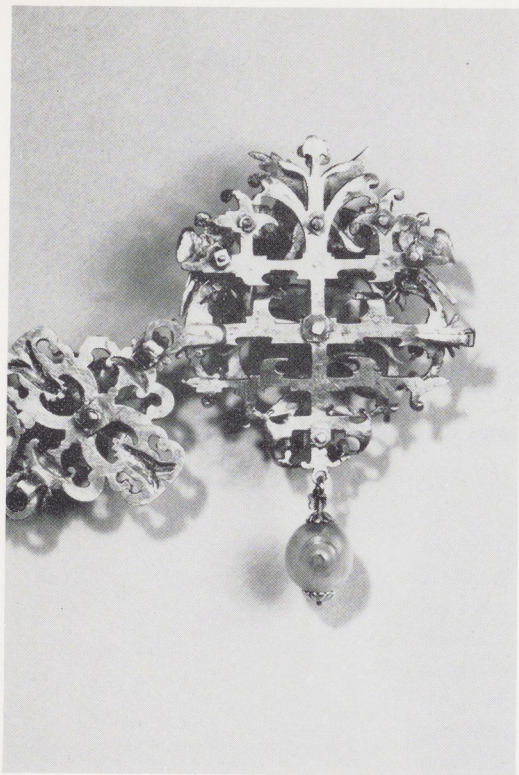
Mevrouw Duyvené de Wit heeft indertijd vastgesteld dat er aan een ketting in het bezit van de Walters Art Gallery te Baltimore schakels zitten, die grote overeenkomst vertonen met onze hanger (afb. 4, 5). Het voornaamste verschil is, dat op alle plaatsen, waar onze hanger diamanten heeft, in Baltimore kleine gouden pyramides zijn aangebracht. Bovendien bezit men in Baltimore nog een losse schakel van hetzelfde type (afb. 6). Deze is precies gelijk aan de schakels van de ketting, maar hier zijn weer stenen aangebracht op de plaatsen waar de schakels van de ketting

pyramides hebben. Dit laatste maakt het dan ook onwaarschijnlijk dat we te doen zouden hebben met een losgeraakt deel van de ketting.

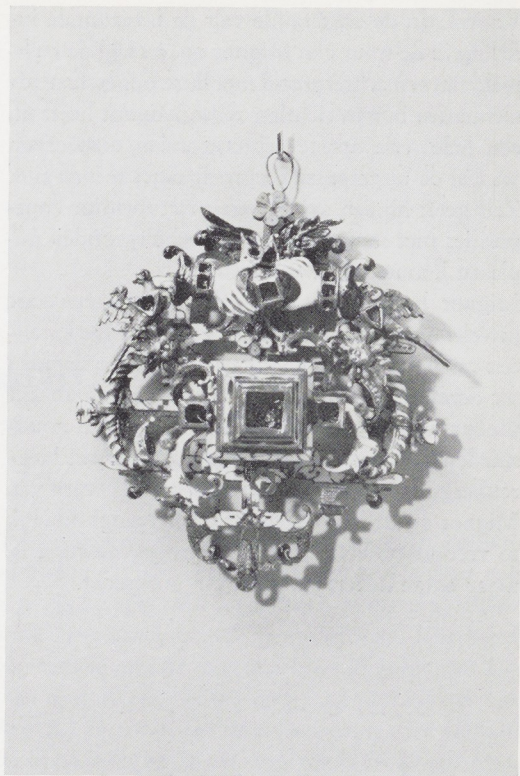
Een derde juweel met handjes was aanwezig in de voormalige collectie Karl von Rothschild te Frankfurt¹¹. Hier zijn ook op de polsen en papegaaien stenen gezet, maar de middendiamant is vervangen door vier parels rondom een kleine steen. Een vierde en een vijfde exemplaar bevinden zich in het Museum voor Kunstnijverheid te Budapest¹². Al deze losse schakels en die van de

¹¹ F. Luthmer, *Der Schatz des Freiherrn Karl von Rothschild, Frankfurt am Main 1885, Bd. II, Taf. 38.*

¹² A. Hejz-Détári, *Old Hungarian Jewelry, Budapest 1965, afb. 44.* Hierop werd ik attent gemaakt door de heer J. Verbeek.



Afb. 5. Detail achterzijde van afb. 4.



Afb. 6. Sieraad van veelkleurig geëmailleerd goud. Zuidduits, c. 1600. Walters Art Gallery, Baltimore.

ketting in Baltimore hebben eenzelfde achtergrond, maar zij onderscheiden zich door het al of niet toepassen van diamanten.

Kennelijk stammen deze juwelen 'met de handjes' allemaal uit hetzelfde atelier. Blijkbaar werden ze in serie vervaardigd, zodat we ons doosjes met handjes, duifjes etc. mogen voorstellen, bedoeld om daarmee verscheidene sieraden samen te stellen. We stuiten hier dus onverwacht op al vroeg voorkomend 'seriewerk'. Walter Holzhausen had al geconstateerd dat voorwerpen van heel verschillende aard gedecoreerd werden met motieven in goud of zilver gegoten uit eenzelfde gietvorm¹³. Ook Yvonne Hackenbroch noemt in haar artikel het gebruik van afgietsels uit één tinnen vorm voor verschillende juwelen¹⁴. De

hanger in het Rijksmuseum is aanmerkelijk groter dan de andere hiervoor genoemde juwelen en ook de compositie is ruimer en harmonischer. Dit zou er op kunnen wijzen dat onze hanger het oorspronkelijke ontwerp het meest nabij komt¹⁵. De overige juwelen 'met de handjes' zijn met gebruikmaking van dezelfde details op iets kleinere, maar onderling gelijke achtergronden gemonteerd. De onbekende ontwerper of maker van deze sieraden moet goed op de hoogte geweest zijn van de ontwerpen van Daniel Mignot.

¹³ W. Holzhausen, l.c.

¹⁴ Yvonne Hackenbroch, l.c.

¹⁵ Deze mogelijkheid kwam in een gesprek met Yvonne Hackenbroch naar voren.

Vooral aan de achterzijde valt de horizontale in-
deling in de trant van Mignot op, terwijl de tech-
niek van een achtergrond met losse opgeschroefde
elementen in zijn richting wijst. Mignot heeft nl.
een hele serie aparte achtergronden ontworpen
waarin de uitgespaarde schroefgaatjes te zien zijn.
Zelf geeft hij een aantal meest stervormige com-
posities met stenen die op die achtergronden ge-
plaatst kunnen worden¹⁶ (afb. 3).

Mignot heeft zijn grote serie ontwerpen voor
juwelen in 1593 in Augsburg gemaakt. De kwali-
teit van onze hanger en die van de andere sieraden
uit dezelfde groep, wijst erop, dat deze gemaakt
moeten zijn in een van de grote centra van goud-
smeden in Duitsland: Augsburg, München, Neu-
renberg of Dresden. De invloed van het werk van
Mignot op deze juwelen maakt het aantrekkelijk
te veronderstellen, dat dit Augsburg geweest is,
maar enige zekerheid hierover ontbreekt.

¹⁶ A. Hämmerle, *Daniel Mignot, Das Schwäbische Mu-
seum* 1930, blz. 33.